

Marek Miławicki OP

Dominikański Instytut Historyczny
Kraków

DUSZPASTERSTWO PARAFIALNE OO. DOMINIKANÓW W ARCHIDIECEZJI LWOWSKIEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM Rekonesans badawczy

W niniejszym artykule chciałbym zaprezentować jedynie skrawek historii polskich dominikanów związanych z ponadsześćsetletnią historią archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, a mianowicie duszpasterstwo parafialne braci kaznodziejów w archidiecezji w okresie międzywojennym. Zasadniczo brakuje studiów nad klasztorami dominikańskimi na tym terenie w badanym okresie¹. Pewne studia nad historią archidiecezji w tym czasie już istnieją, jednak poświęcone są głównie jej arcybiskupom: św. Józefowi Bilczewskiemu i Bolesławowi Twar-

¹ Do tej pory jedynie powstało kilka pomniejszych studiów mojego autorstwa. Zob. M. Miławicki, *Źródła do poznania zaplecza gospodarczego dominikańskiego klasztoru Bożego Ciała we Lwowie w latach 1918–1939*, w: *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік*, книга 1, Львів 2006, s. 396–407; tenże, *Klasztory dominikanów w Archidiecezji Lwowskiej w latach 1918–1939 w świetle własnych kronik*, w: *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2007 рік*, книга 1, Львів 2007, s. 609–621; tenże, *Studia zakonne w dominikańskim klasztorze Bożego Ciała we Lwowie. Przyczynek do dziejów kultury duchowieństwa lwowskiego*, w: *Львів (1256–2006): Церква і суспільство. Статті і матеріали*, Львів 2006, s. 39–50; tenże, *Polscy dominikanie w międzywojennej prasie polskiej na przykładzie „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”*, w: *Kraków–Lwów: książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. II, red. H. Kosętki, B. Góra, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 237–252; tenże, *Klasztor jako instytucja gospodarcza. Działalność gospodarcza dominikańskiego klasztoru Bożego Ciała we Lwowie w okresie międzywojennym (na podstawie „Memoriału gospodarczego za lata 1930–1933”)*, w: *Lwów: miasto, kultura, społeczeństwo*, t. 7:

dowskiemu, a zawierają jedynie wzmianki o działalności zakonu św. Dominika². Ks. Józef Krętosz w kilku publikacjach skupił się na działalności duszpasterskiej ostatnich dwóch przedwojennych rządców archidiecezji³, a także na relacji Kościół–naród na jej terenie w tym okresie⁴, natomiast Maria Dębowska obszernie omówiła akcję społeczną w archidiecezji za rządów arcybiskupa Bilczewskiego⁵. Warto również wspomnieć o artykule ks. Bolesława Kumora, w którym omówił archidiecezję lwowską w przededniu wybuchu drugiej wojny światowej w świetle jej schematyzmu⁶. W tym opracowaniu nie zamierzam wyczerpać tematu, gdyż wymagałoby to bardziej szczegółowych studiów, jedynie chcę zarysować problem i dokonać pewnego rodzaju rekonesansu badawczego, ukazując możliwości źródłowe.

Przez dłuższy okres międzywojnia na terenie archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego istniało 9 klasztorów braci kaznodziejów tegoż zakonu, co stanowiło 64 proc. wszystkich placówek w II Rzeczypospolitej⁷. Prezentuje to poniższa tabela.

Urzędy, urzędnicy, instytucje, red. K. Karolczak, Ł.T. Sroka, Kraków 2010, s. 485–505; tenże, *Wydarzenia roku 1918 widziane zza klasztornej mury. Kroniki klasztorów dominikańskich jako źródło do badań wydarzeń wojennych*, w: *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. D. Grinberg, J. Snopko, G. Zackiewicz, Białystok 2010, s. 642–659; tenże, *Wydawnictwo OO. Dominikanów w międzywojennym Lwowie*, w: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 10, red. H. Kosętko, G. Wrona, G. Nieć, Kraków 2011, s. 95–105.

² Zob. J. Marecki, *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne w archidiecezji lwowskiej w latach pasterskiej posługi arcybiskupa Józefa Bilczewskiego*, w: *Błogosławiony Józef Bilczewski arcybiskup metropolita lwowski obrządku łacińskiego. Sesja Naukowa na Uniwersytecie Jagiellońskim, Kraków, 4–5 czerwca 2002*, Kraków 2003, s. 103–130; G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski (1864–1944). Metropolita lwowski obrządku łacińskiego*, Rzeszów 2010, s. 263–272.

³ Zob. *Inicjatywy duszpasterskie arcybiskupów lwowskich obrządku łacińskiego (1900–1939)*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36,1 (2003), s. 196–216; tenże, *Kult eucharystyczny w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w okresie rządów arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1900–1923)*, w: *Eucharystia w życiu Kościoła*, red. A. Żądło, Katowice 2005, s. 316–336; tenże, *Kult maryjny w archidiecezji lwowskiej w czasie rządów arcybiskupa bł. Józefa Bilczewskiego (1901–1923)*, w: *Matka Boża w Ludzie Bożym*, red. J. Górecki, Katowice 2005, s. 276–286; tenże, *Kult Matki Boskiej Częstochowskiej na terenie Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego w XX w.*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 7, red. J. Walkusz, Lublin 2008, s. 137–153.

⁴ Tenże, *Relacje Kościół – naród na terenie Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego*, w: *Naród i Państwo w myśli społecznej Kościoła*, red. G. Noszczyk, Katowice–Sosnowiec 2003, s. 82–110.

⁵ Zob. *Akcja społeczna w archidiecezji lwowskiej za rządów arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (1901–1923)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 61 (1992), s. 227–374.

⁶ Zob. *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w świetle schematyzmu archidiecezjalnego z 1939 r.*, „Folia Historica Cracoviensia” 3 (1996), s. 265–286.

⁷ Pozostałe klasztory znajdowały się w następujących diecezjach: 4 klasztory w przemyskiej (Borek Stary, Jarosław, Tarnobrzeg-Dzików i Wielkie Oczy) i po jednym w krakowskiej (Kraków) i włocławskiej (Gidle).

Tabela 1. Klasztory dominikańskie w archidiecezji lwowskiej w latach 1918–1939

Miejscowość	Województwo	Patrocinium klasztoru	Data fundacji	Liczba zakonników w wybranych latach												Data likwidacji
				1919				1930				1939				
				O	B	S	Σ	O	B	S	Σ	O	B	S	Σ	
Lwów	lwowskie	Boże Ciało	ok. 1270	13	9	9	31	14	16	26	46	12	16	-	28	1946
Podkamień	tarnopolskie	NMP Różańcowa	1464	7	4	-	11	5	4	-	9	5	4	-	9	1946
Żółkiew	lwowskie	Wniebowzięcie NMP	1653	4	3	-	7	5	4	-	9	4	2	-	6	1946
Czortków	tarnopolskie	Św. Stanisław, bp i męcz.	1610	5	2	-	7	5	2	-	7	8	4	-	12	1946
Tarnopol	tarnopolskie	Św. Wincenty Fereriusz	1749	3	-	-	3	3	1	-	4	4	1	-	5	1946
Bohorodczany	stanisławowskie	Nawiedzenie NMP	1691	1	1	-	2	2	-	-	2	2	1	-	3	1946
Jezupol	stanisławowskie	Wniebowzięcie NMP	1600	1	-	-	1	3	1	-	4	3	3	-	6	1946
Potok Złoty	tarnopolskie	Św. Szczepan, męcz.	1609	2	-	-	2	2	1	-	3	-	-	-	-	1935
Tyśmienica	stanisławowskie	Św. Mikołaj, bp	1630	2	-	-	2	2	1	-	3	-	-	-	-	1936

Legenda: O – ojcowie, B – bracia zakonnicy (ze ślubami wieczystymi, czasowymi, nowicjusze i postulanci), S – bracia klerycy, Σ – razem.

Źródło: *Catalogus Fratrum ac Sororum Sacri Ordinis Praedicatorum aliae Provinciae S. Hyacinthi in Polonia pro anno Domini 1919*, Leopoli 1919; *Catalogus Fratrum ac Sororum Provinciae Sancti Hyacinthi in Polonia Sacri Ordinis Praedicatorum. Pro Anno Domini 1930*, [Miejsce Piastowe 1930]; *Catalogus Fratrum ac Sororum Provinciae Poloniae Sacri Ordinis Praedicatorum Anno Domini MCXXXIX*, Leopoli 1939.

Wymienione w tabeli nr 1 klasztory istniały w archidiecezji lwowskiej już od czasów staropolskich⁸. Większość z nich powstała jeszcze w XVII stuleciu, średniowieczną metrykę miał z pewnością lwowski klasztor pw. Bożego Ciała (według zakonnej tradycji fundacja miała miejsce w 1270 roku)⁹, w XV wieku nastąpiła fundacja klasztoru w Podkamieniu; najmłodszy z nich był klasztor w Tarnopolu¹⁰.

⁸ W okresie przedrozbiorowym na terenie archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego istniało 21 klasztorów dominikańskich, spośród których aż 12 uległo kasacji w okresie józefińskim. Szerzej o dominikanach na tym terenie zob. J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV do 1772 roku*, Lublin 1986, s. 301–305; tenże *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1772–1815)*, Katowice 1996, s. 260–263. Zob. także prace z zakresu historii sztuki: J. Kowalczyk, *Świątynie i klasztory późnobarokowe w archidiecezji lwowskiej*, „Rocznik Historii Sztuki” 28 (2003), s. 169–298 (to samo w: *Świątynie późnobarokowe na Kresach. Kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006, s. 11–102); *Klasztory i kościoły rzymskokatolickiego dawnego województwa ruskiego*, t. 1–21, red. J. Ostrowski, Kraków 1992–2013.

⁹ Dyskusję na temat owej tradycji zakonnej omawia T. M. Trajdos, *Dominikanie i franciszkanie we Lwowie do 1370 r.*, w: *Dzieje Podkarpacia*, t. 5: *Początki chrześcijaństwa w Małopolsce*, red. J. Gancarski, Krosno 2001, s. 423–443.

¹⁰ Klasztor tarnopolski najpierw uległ kasacji w 1820 roku, gdy władze austriackie przekazały go powracającym z Rosji jezuitom, którzy właśnie w Galicji szukali miejsca na osiedlenie się. Dominikanów przeniesiono natomiast do ich klasztoru w Żółkwi. Jednak bracia kaznodzieje starali się odzyskać swoją własność. Przez długi czas im się to nie udawało, dopiero poparcie papieża

Liczba zakonników w większości placówek nie była wielka, wyróżniał się jedynie klasztor lwowski, gdyż w jego murach mieściło się studium zakonne, ojcowie w dużej mierze byli w nim wykładowcami¹¹. Warto także zwrócić uwagę, iż w 1939 roku w klasztorze lwowskim nie było już studentów, gdyż od października 1937 roku studium zakonne zaczęło działać w nowo wybudowanym kolegium w Służewie pod Warszawą (dzisiaj dzielnica stolicy)¹².

Parafie dominikanie prowadzili na tym terenie już w średniowieczu. W ciągu okresu przedrozbiorowego administrowali oni 10 parafiami¹³. Wiele z nich działało jeszcze w okresie józefińskim, jednak wraz z kasatami klasztorów przechodziły pod zarząd kleru diecezjalnego¹⁴. Ostatecznie przy klasztorach dominikańskich pozostało 7 parafii (Bohorodczany, Czortków, Jezupol, Kościejów, Krotoszyn, Potok Złoty i Tyśmienica), do których z czasem doszły dwie kolejne – we Lwowie i Podkamieniu. Stan ten utrzymał się do połowy lat 30. XX wieku. Sytuację tę prezentuje tabela nr 2.

Tabela 2. Parafie dominikańskie w archidiecezji lwowskiej w okresie międzywojennym

Parafia	Dekanat	Patrocinium kościoła parafialnego	Klasztor prowadzący parafię	Data erygowania	Liczba miejscowości w parafii	Liczba parafian w wybranych latach			
						1922	1925	1934	1939
Lwów	Lwów	Boże Ciało	Lwów	1786	–	2050	2100	2100	2000
Krotoszyn	Szczerzec	Wszyscy Święci	Lwów	1399	2	1264	1203	1043	1041
Kościejów	Lwów poza miastem	Św. Mikołaj	Lwów	1430	6	2300	2208	2060	2200
Podkamień	Brody	Wniebowzięcie NMP	Podkamień	1464	17	4300	5484	4918	5460
Jezupol	Stanisławów	Wniebowzięcie NMP	Jezupol	1600	12	2808	1539	1885	1575
Potok Złoty	Buczacz	Narodzenie NMP, św. Szczepan	Potok Złoty	1610	15	2470	2503	2406	–
Czortków	Czortków	Św. Stanisław	Czortków	1610	7	7464	8000	7683	8126
Tyśmienica	Stanisławów	Św. Mikołaj	Tyśmienica	1631	8	2957	3182	1942	–
Bohorodczany	Stanisławów	Nawiedzenie NMP	Bohorodczany	1691	9	1250	932	977	996

Leona XIII sprawiło, że w 1903 roku mogli powrócić do Tarnopola. Zob. C. Markiewicz, *Moje wspomnienia z życia zakonnego. R. 1893–1947*, [b.m.] 1957, s. 119, 120 (maszynopis w Bibliotece Studium OO. Dominikanów w Krakowie); *Klasztor OO. Dominikanów w Tarnopolu*, „Róża Duchowna” 7,2 (1904), s. 55.

¹¹ W liczbie ojców mieszkających w klasztorze lwowskim zostali ujęci także dwaj proboszczowie parafii w Krotoszynie i Kościejowie, którzy w tym czasie faktycznie mieszkali poza klaszturem, ale do niego byli asygnowani.

¹² Por. M. Miławicki, *Studia zakonne w dominikańskim klasztorze Bożego Ciała...*, s. 47, 48.

¹³ Zob. J. Flaga, *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku*, Lublin 1986, s. 62; por. także tenże, *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, t. 2, cz. I: *Duszpasterstwo*, Lublin 1991, s. 11–20, 71–81. Ks. Józef Krętosz (*Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 305) podaje, że w tym czasie dominikanie pracowali w ok. 25 placówkach, wśród nich osiem posiadało prawa parafialne. Zob. także J. Krętosz, *Sieć parafialna Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego do 1772 roku*, „Studia Lubaczowiensia” 1 (1983), s. 82–122; Z. Budzyński, *Uwagi krytyczne do studium o sieci parafialnej w archidiecezji lwowskiej obrz. łac. do r. 1772*, „Nasza Przeszłość” 67 (1987), s. 249–263 (recenzja pracy ks. Krętosza); J. Krętosz, *Refleksje nas siecią parafialną Archidiecezji Lwowskiej do 1772 r. (w odpowiedzi Zdzisławowi Budzyńskiemu)*, tamże, s. 265–276.

¹⁴ Zob. J. Krętosz, *Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego...*, s. 167–175.

Źródło: *Elenchus cleri saecularis ac regularis archidioecesis Leopoliensis ritus latini pro anno Domini 1922*, Leopoli 1922; *Schematyzm Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z mapą diecezji i dodatkiem spisu polskich parafii i polskiego duchowieństwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Kraków 1925, s. 154-178; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXXIV*, Leopoli 1934; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXVI*, Leopoli 1936; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXXIX*, Leopoli 1939.

Spośród dziewięciu klasztorów, tylko dwa – w Żółkwi i Tarnopolu – nie prowadziły parafii. Należy jednak podkreślić, że aż trzy parafie podlegały klasztorowi Bożego Ciała we Lwowie. Poza parafią w mieście były to parafie w Krotoszynie (dekanat szczyrzecki) i Kościejowie (dekanat lwowski pozamiejski), które dominikanie lwowscy prowadzili od średniowiecza; jednak oficjalnie do klasztoru dominikańskiego inkorporowane zostały dopiero w 1586 roku¹⁵. Parafia Bożego Ciała we Lwowie została utworzona w 1820 roku i od razu powierzona tamtejszemu klasztorowi dominikańskiemu. Z XV wieku pochodziła parafia w Podkamieniu, a kościół dominikański prowadził *cura animarum* wśród okolicznych rzymskich katolików¹⁶. Pozostałe parafie powstały wraz z fundacjami klasztorów dominikańskich¹⁷. Z racji posiadanych dóbr w Galicji Wschodniej dominikanie sprawowali także patronat nad kilkoma parafiami w archidiecezji lwowskiej. I tak klasztor lwowski miał patronat nad parafiami w Dawidowie (dekanat szczyrzecki) i Żółtańcach (dekanat żółkiewski), natomiast klasztor w Podkamieniu – nad parafią w Gołogórach (dekanat złoczowski)¹⁸.

Parafie te były bardzo rozległe, obejmowały nawet po kilkanaście wiosek. Wynikało to ze słabej sieci parafialnej, jaka istniała na terenie archidiecezji

¹⁵ Zob. tenże, *Sieć parafialna Archidiecezji Lwowskiej...*, s. 85; S. Tylus, *Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej*, Lublin 1999, s. 88. W 1399 roku arcybiskup lwowski Jakub Strzemieź zgodził się na budowę kaplic w dobrach dominikanów lwowskich. Miały one status podobny do kościołów parafialnych. Kaplica w Kościejowie pełne prawa parafialne uzyskała w 1430 r. Por. Z. Budzyński, *Uwagi krytyczne do studium o sieci parafialnej...*, s. 256.

¹⁶ Por. Z. Budzyński, *Uwagi krytyczne do studium o sieci parafialnej...*, s. 257.

¹⁷ Należy jednak wspomnieć iż w Jezupolu musiała już wcześniej istnieć parafia. Wzmiankowana jest już w 1443 roku; wówczas miejscowość ta nazywała się Czesybiesy. Z racji zniszczenia miasteczka jego nowy właściciel Jakub Potocki na jego bazie ulokował nowe miasto, tym razem o nazwie Jezupol. Po raz pierwszy nowa nazwa pojawia się w zapisie z 13 września 1597 roku. Właśnie Jakub Potocki sprowadził dominikanów w 1598 roku. Por. M. Wolski, *Potoccy herbu Pilawa do początku XVII wieku. Studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków 2013, s. 225–235. Dwa lata później stanął murowany kościół. Najwidoczniej wcześniejszy kościół parafialny, wykonany z drewna, uległ zniszczeniu; na jakiś czas mogła również przestać istnieć parafia. Ta, którą prowadzili zakonnicy była już na nowo erygowana w 1600 roku. Por. A. Czołowski, *Z przeszłości Jezupola i okolicy*, Lwów 1890, s. 54, 55; H. Урсу, *Мистецька спадщина домініканського ордену XVII–XIX ст. на території України*, Кам'янець–Подільський 2007, s. 84.

¹⁸ Por. np. *Schematyzm Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z mapą diecezji i dodatkiem spisu polskich parafii i polskiego duchowieństwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Kraków 1925, s. 169, 171; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXXVI*, Leopoli 1936, s. 167, 191, 201; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXXIX*, Leopoli 1939, s. 95, 108, 109, 113.

lwowskiej obrządku łacińskiego. Poza tym był to teren, w którym ludność polska i rzymskokatolicka stanowiła mniejszość, zwłaszcza właśnie w miasteczkach i wsiach. Ludność katolicka stanowiła także mniejszość w niektórych parafiach dominikańskich, zwłaszcza tych znajdujących się na terenie województw: stanisławowskiego i tarnopolskiego. Sytuację tę dla roku 1936, dla którego udało się znaleźć w schematyzmie archidiecezji lwowskiej bardziej szczegółowe dane, prezentuje tabela nr 3¹⁹.

Tabela 3. Skład wyznaniowy ludzi mieszkających na terenie parafii dominikańskich w 1936 r.

Lp.	Parafia	Rz.-kat.		Gr.-kat.		Orm.-kat.		Mojż.		Inne		Razem	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1.	Lwów	2000	100	–	–	–	–	–	–	–	–	2000	100
2.	Krotoszyn	1044	98,49	6	0,57	–	–	8	0,75	2	0,19	1060	100
3.	Kościejów	2185	51,25	1920	45,04	–	–	158	3,71	–	–	4263	100
4.	Podkamień	5388	35,04	8730	56,77	–	–	1010	6,57	250	1,63	15 378	100
5.	Jezupol	1575	9,06	15 000	86,33	–	–	500	2,88	300	1,73	17 375	100
6.	Potok Złoty	2633	100	–	–	–	–	–	–	–	–	2633	100
7.	Czortków	8082	31,87	11 115	43,83	–	–	6134	24,19	27	0,11	25 358	100
8.	Tyśmienica	2119	11,29	15 409	82,08	9	0,05	1229	6,55	7	0,04	18 773	100
9.	Bohorodczany	946	4,08	20 644	88,93	–	–	900	3,88	723	3,11	23 213	100
	RAZEM	25 972	23,6	72 824	66,17	9	0,01	9939	9,03	1309	1,19	110 053	100

Źródło: *Schematismus Archidiececesis Leopoliensis ritus latini MCMXXVI*, Leopoli 1936.

W 1936 roku na terenie archidiecezji lwowskiej dominikanie mieli tylko cztery parafie, które w przeważającej części zamieszkiwała ludność rzymskokatolicka. Tak było chociażby w parafii Bożego Ciała we Lwowie, w Krotoszynie czy w Potoku Złotym, a nawet w Kościejowie, gdzie jednak jedna trzecia mieszkańców była grekokatolicka. W pozostałych parafiach wśród mieszkańców przeważali grekokatolicy, którzy bardzo często utożsamiali się z narodem ukraińskim. Społeczność żydowska zasadniczo nie była aż tak wielka, jedynie w parafii czortkowskiej liczba wyznawców judaizmu była bardzo wysoka (prawie jedna czwarta). Ponad tysiąc wyznawców tej religii zamieszkiwało parafie w Tyśmienicy i Podkamieniu (po ok. 6,5 proc.), nieco poniżej tysiąca w Bohorodczanach (prawie 4 proc.). Ciekawe jest jeszcze to, że w tej ostatniej parafii było ponad 700 osób (ponad 3 proc.) należących do tzw. innych wyznań, głównie byli to przedstawiciele różnych wyznań protestanckich, których na tym terenie nie brakowało.

¹⁹ Co prawda w 1936 r. dominikanie nie prowadzili już parafii w Potoku Złotym, jak również właśnie tego roku rezygnowali z parafii w Tyśmienicy. Ze względu jednak na to, że wcześniejsze schematyzmie archidiecezjalne, do których udało mi się dotrzeć, nie podają takich danych, musiałem oprzeć się na danych właśnie z roku 1936. Można jednak założyć, że dane odnośnie do liczby mieszkańców w ciągu jednego czy dwóch lat drastycznie się nie zmieniły, tak więc w jakiś sposób oddają one skalę tej różnorodności wyznaniowej w poszczególnych parafiach prowadzonych przez dominikanów.

Z uwagi na to, iż na terenie parafii dominikańskich zamieszkiwało najwięcej grekokatolików i ich Kościół tutaj dominował, dominikanie musieli przede wszystkim współistnieć z nimi. Niestety trudno tutaj mówić o współpracy, częściej z pewnością dochodziło do napięć i konfliktów. Szczególnie trudne musiały być relacje z duchowieństwem unickim, które w swojej pracy duszpasterskiej bardzo często kierowało się nie tylko względami religijnymi, ale także narodowościowymi, łącząc wyznanie z narodowością i przez ten pryzmat działając²⁰. Na tej płaszczyźnie dochodziło do konfliktu między dwoma obrządkami katolickimi – greckim i łacińskim²¹. Trudne relacje dominikanów z klerem grekokatolickim istniały nie tylko w okresie walk polsko-ukraińskich²², ale i później. Na nie właśnie skarżył się przeor i proboszcz podkamieński o. Stefan Płaszczycza. W piśmie do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego prosił o pomoc w odzyskaniu dawnej kaplicy „Stópek Matki Bożej”, którą władza austriacka przekazała parafii grekokatolickiej jeszcze w XVIII wieku. Zdaniem proboszcza powinna ona wrócić do prawowitego właściciela – klasztoru dominikańskiego w Podkamieniu. Duchowieństwo unickie jednak nie było zainteresowane jej zwrotem. Ponadto konieczność odebrania Rusinom tej kaplicy o. Płaszczycza uzasadniał tym, że prowadzą oni w niej agitację polityczną przeciwko obrządkowi rzymskokatolickiemu i Polsce, siejąc w ten sposób zgorznienie²³.

²⁰ Z ostatnich prac zob. np. B. Wójtowicz-Huber, „Ojcowie narodu”. *Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*, Warszawa 2008.

²¹ Zob. np. A. Krochmal, *Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2001; F. Rzemieniuk, *Walki polityczne grekokatolickiego duchowieństwa o niepodległość Ukrainy w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Siedlce 2003; też, *Stosunek grekokatolickiego duchowieństwa do postanowień konkordatu w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Siedlce 2004; J. Krętosz, B. Rzeźniczek, *Problemy współżycia ludności różnych kultur na terenie Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego w XIX w.*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 40,1 (2007), s. 169–178; J. Krętosz, *Wschodnie katolickie obrządki w Polsce*, Katowice 2008, s. 47–51.

²² Sytuację tę opisywali dominikanie w klasztornych kronikach, zwłaszcza w kronice tarnopolskiej. Fragmenty kronik klasztorów dominikańskich w Galicji Wschodniej z tego okresu, jak również inne relacje, w których mowa jest także o sytuacji dominikanów, opublikował ostatnio ks. J. Wołczański. Zob. *Kościół rzymskokatolicki w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919*, t. 1–2, oprac., wstęp, przepisy, indeksy i wybór fotografii J. Wołczański, Lwów–Kraków 2012 (kroniki dominikańskie opublikowane zostały w tomie 2). Zob. także K.M. Żukiewicz, *Kartka o Matce Boskiej Różańcowej w Tarnopolu, z czasów inwazyi ukraińskiej*, „Róża Duchowna” 23,1 (1920), s. 30–37. O trudnościach doświadczanych przez duchowieństwo diecezjalne i zakonne (w tym również przez dominikanów) pisał abp Józef Bilczewski w korespondencji do metropolity lwowskiego obrządku grekokatolickiego, abpa Andrzeja Romana Szeptyckiego. Por. *Nieznaną korespondencją arcybiskupów metropolitów lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919*, oprac. J. Wołczański, Lwów–Kraków 1997, s. 39, 54, 67. Zob. także J. Marecki, *Rzymskokatolickie zakony i zgromadzenia zakonne...*, s. 105; M. Miławicki, *Wydarzenia roku 1918 widziane...*, s. 650–658; J. Wołczański, *Relacja o stanie archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w dobie wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919*, „Studia Sandomierskie” 17,1–2 (2010), s. 5–76.

²³ Zob. Archiwum Akt Nowych, MWRiOP, 908, s. 133–137. Dominikanom nie udało się odzyskać kaplicy. Grekokatolicy uczynili z niej cerkiew i taką rolę pełniła aż do końca drugiej wojny

Jak już wspominałem, sieć parafialna Kościoła rzymskokatolickiego na omawianym terenie ciągle była słabo rozwinięta. Znacznie lepiej rozmieszczone parafie miał Kościół greckokatolicki; zasadniczo posiadał on parafię w każdej miejscowości. Zawdzięczał to jeszcze polityce władz austriackich, które sprzyjały unitom, a robiły przeszkody łacinnikom²⁴. Jedynym ratunkiem dla duchownych łacińskich było stawianie kaplic w parafiach, dzięki którym mieszkający w oddaleniu od świątyni parafialnej wierni mogli uczęszczać na nabożeństwa w obrządku łacińskim i słuchać polskich kazań. Ogólna praktyka miejscowych parafian rzymskokatolickich była bowiem taka, że z racji odległości nie chodzili oni do kościoła parafialnego (czy kaplicy, która jednak także była za daleko), tylko uczęszczali na nabożeństwa greckokatolickie do cerkwi, którą mieli na miejscu. Brak nabożeństw i kazań w języku polskim, jak również brak szkół polskich sprawiał, że polska ludność ulegała ruszczeniu, tym bardziej że wokół niej w przeważającej części ludzie mówili w języku ukraińskim. Stąd też była potrzeba fundowania kaplic, które z jednej strony dałyby wiernym możliwość uczęszczania na nabożeństwa, a z drugiej – zahamowałyby proces ukrainizacji ludności polskiej. Administrator parafii czortkowskiej o. Anioł Siwek w liście do Diecezjalnego Funduszu Budowlanego Kościołów i Kaplic, działającego przy Kurii Metropolitalnej we Lwowie, z 9 czerwca 1938 roku właśnie takiego argumentu użył, prosząc o subwencję na budowę kaplicy w Czerkawszczyźnie. Dominikanie od sześciu lat starali się stawiać kaplicę, jednak jeszcze wiele im brakowało do końca (sklepienia, podłogi, drzwi i wyposażenie). „[...] wykonanie wspomnianych na początku robót – pisał dominikanin – nie może być już dłużej odkładane bez wielkiej szkody wiernych i interesu narodowego. W Czerkawszczyźnie jest niedużo Polaków (czterdzieści kilka dusz), ale i ta garstka może przepaść od naszego obrządku i polskości, bo w międzyczasie Rusini uprzedzili nas i wybudowali cerkiew, do której uczęszczają nasi parafianie, jako że im daleko do macierzystego kościoła w Czortkowie (przeszło 8 km)”²⁵. Na szczęście większość parafii dominikańskich miała kaplice, wierni z bardziej oddalonych wiosek nie musieli udawać się do kościoła parafialnego²⁶.

światowej. W 1946 roku przejęli ją prawosławni, którzy mają ją do dnia dzisiejszego. Por. В.Вуйцик, С. Івасейко, В. Слободян, *Українські церкви бродівського району*, Львів 2001, s. 135; P. Krasny, *Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najśw. Panny Marii i Podwyższenia Krzyża Św. oraz klasztor OO. Dominikanów wraz z założeniem pielgrzymkowym w Podkamieniu*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 13, red. J.K. Ostrowski, Kraków 2005, s. 146, 147; M. Miławicki, *Działania rewindykacyjne polskich dominikanów w pierwszej połowie XX w. jako konsekwencje antyzakonnej polityki władz zaborczych ...* (w druku).

²⁴ Szerzej kwestię tę omawia J. Krętosz, *Organizacja parafialna Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego a sieć parafii greckokatolickich i ormiańskich działających w obrębie jej terytorium w XIX w. do 1918 roku*, „*Studia Lubaczoviensia*” 2 (1984), s. 23–41.

²⁵ Archiwum Archidiecezji Lwowskiej (AALw), AP, Nr 67, Pismo administratora parafii w Czortkowie o. Anioła Siwka do Diecezjalnego Funduszu Budowy Kościołów i Kaplic przy Kurii Metropolitalnej we Lwowie, Lwów, dn. 9 VI 1938 r. Odmówiono pomocy z powodów formalnych, gdyż Urząd Parafialny w Czortkowie nie odpowiedział na pisma Kurii z 1934 i 1935 roku odnośnie do pozwolenia na budowę kaplicy w Czerkawszczyźnie. Por. tamże (kolejne pisma w teczce)

²⁶ Informacje o tych kaplicach dostarcza chociażby schematyzm archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego z 1936 roku. I tak trzy kaplice miała parafia w Kościejowie: od 1913 roku we wsi

Ze strony dwóch obrządków katolickich – łacińskiego i unickiego – dochodziło również do tzw. kradzieży dusz, czyli ponownego chrzczenia dzieci, które już wcześniej były ochrzczone w innym obrządku, i przepisywania ich do swoich ksiąg metrykalnych. Z pewnością na znacznie większą skalę czyniło to duchowieństwo greckokatolickie²⁷. Można to zaobserwować jednak także i w parafiach dominikańskich. W archiwum dominikańskim w Krakowie zachowało się nieco źródeł na ten temat. Tak więc posiadamy wykaz osób, które wystąpiły z Kościoła rzymskokatolickiego w parafii jezupolskiej²⁸. Trzeba jednak podkreślić, że więcej jest dokumentów o przechodzeniu katolików z obrządku greckiego na rzymski i to w znacznie szerszym okresie niż tutaj omawiam²⁹. Stąd też uzasadnione mogą być tak duże zmiany w liczbie parafian w poszczególnych latach, o których mówi tabela nr 2. Jako przykład można podać parafię w Tyśmienicy. Ciekawe jest to,

Grzęda, od 1922 – w Zaskowie i od 1924 – w Wólce Hamuleckiej. Wcześniej kaplica była również w Zarudcach, o niej wspomina chociażby schematyzm archidiecezji z 1926 roku, podając, że była ona murowana i powstała w 1913 roku. Brak jednak o niej informacji dziesięć lat później. Parafia w Potoku Złotym oprócz kościoła miała kaplicę na miejscowym cmentarzu oraz murowaną we wsi Rublin (od 1908 roku). Parafia czortkowska miała murowaną kaplicę w Białej od 1899 roku, a od 1904 także w Smańkowcach, natomiast w Czerkawszczyźnie była jeszcze nieoskoczona. Bohorodczanie dominikanie obsługiwali dodatkowo dwie kaplice: pierwsza powstała w 1906 roku w Horocholincach, a druga 20 lat później w Grabowcu, z tym że w tej drugiej Msza św. sprawowana była tylko dwa razy w miesiącu. Jezupolska parafia miała kaplice w Strychówce (od 1898 roku), Uzinie (od 1903 roku) i Kozinie; w pierwszej z nich Msze św. odbywały się raz w miesiącu, w drugiej – w każdą niedzielę, a w trzeciej – codziennie. Codzienna Msza św. odbywała się także w należącej do parafii tyśmienickiej kaplicy w Klubocach, postawionej z drewna w 1911 roku; parafia ta miała ponadto drewnianą kaplicę w Pszenicznikach, zbudowaną w 1895 roku. W Podkamieniu dominikanie na terenie swojej parafii prowadzili kaplice w Czernicy (od 1902 roku), Jańszyszczach (od 1904) i Palikrowach (od 1913), gdzie Msza była odprawiana raz w miesiącu, ponadto prowadzili kaplice w Pańkowcach i Popowcach. Por. *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini MCMXXVI*, Leopoli 1936, passim. Do niektórych z nich zachowały się źródła: ADK, Jz 35: *Kaplica parafii jezupolskiej w Kozinie, 1935–1938*; Jz 36: *Kaplica parafii jezupolskiej w Strychańcach, 1933–1939*; ADK, Pkp 71: *Papiery dotyczące kaplic w Czernicy, Jańszyszczach, Palikrowach, Pańkowcach i Popowcach, 1913–1939*.

²⁷ Wiele takich incydentów opisywała polska prasa, jak chociażby wychodzący w Krakowie „Ilustrowany Kurier Codzienny”. Szczególny atak na Ukraińców i na jego hierarchów dziennik ten rozpoczął po śmierci Piłsudskiego. Zarzucał klerowi unickiemu łamanie konkordatu, podburzanie ludności ukraińskiej przeciwko państwu polskiemu i działalność dywersyjną, szczególnie w strukturach OUN. Szerzej na ten temat zob. M. Miławicki, *Wyznania chrześcijańskie a „polska racja stanu” w ideologii „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1935–1939*, w: *Ilustrowany Kurier Codzienny. Księga pamiątkowa w stulecie dziennika i wydawnictwa 1910–1939*, red. G. Wrona, P. Borowiec, K. Woźniakowski, Kraków–Katowice 2010, s. 204–210.

²⁸ Zob. ADK, Jz 30: *Wykaz parafian jezupolskich, którzy „wystąpili z Kościoła” katolickiego 1921–1944*.

²⁹ Zob. ADK, Czp 58: *Wykaz osób, które przeszły z obrz. grecko-katolickiego na obrządek łaciński w par. Czartków z lat 1941–1944*; Lw. par. 67: *Przejęcia z obrządku grecko-katolickiego na obrządek łaciński z lat 1908–1912, 1914–1941, 1943–1946*; Pkp 61: *Spisy i akta osób obrządku grecko-katolickiego, które przyjęły obrządek łaciński w latach 1865–1939 i spory z duchowieństwem gr. katolickim o ruszczenie Polaków*; Pkp 67: *Zeznania osób nieprawnie zostających w obrządku łacińskim i postanowienie tychże zostania na zawsze w obrządku łacińskim z Parafii Podkamienieckiej do r. 1887*.

że niecałe dziesięć lat później liczyła ona 1,5 tys. wiernych mniej. Obecnie nie jestem w stanie ustalić, co było tego przyczyną, wymaga to dokładniejszych badań. Nie jest wykluczone, że stało za tym przechodzenie łacinników do Kościoła greckokatolickiego, albo uświadomienie przez niektórych parafian narodowości ukraińskiej, bądź po prostu „kradzież dusz”, a być może przyczyną była także migracja ludności tyśmienickiej do innych miejscowości.

Z innymi wyznaniem większych konfliktów dominikanie raczej nie mieli, chociaż należy podkreślić, że istniała – jak niemal w całej ówczesnej Polsce – niechęć do Żydów, których obwiniano za wszelkie zło moralne. Zdaniem kronikarza klasztoru podkamieńskiego właśnie ich należało winić za to, że młodzież nie chce chodzić do kościoła, tylko bierze z nimi udział w zabawach i tańcach³⁰. Z powodu udostępnienia przez Zarząd Szkół Ludowych sali szkolnej dla Żydów doszło do nieporozumienia pomiędzy kierownictwem zarządu a przełożonym klasztoru o. Jordanem Stano. Wówczas ten sam kronikarz skwitował: „Dobrze, że się wreszcie już raz załatwiło sprawę z Żydami”³¹. Trzeba jednak podkreślić, jak to wynika z zapisów kronikarskich, że przejawy antysemityzmu występowały głównie na tle gospodarczym, w tzw. walce o stragan³².

W duszpasterstwie parafialnym przede wszystkim pracowali proboszczowie, a w niektórych parafiach także wyznaczeni do pomocy wikarzy. Ze schematyzmów archidiecezjalnych możemy dowiedzieć się, którzy z ojców pełnili funkcję proboszczów w poszczególnych parafiach³³. Przez długie lata proboszczem we

³⁰ Zob. ADK, Pk 3: *Kronika Klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu od Roku 1800 rozpoczęta przez Księdza Sadoka Barączca i doprowadzona przez jego następców do 1943 r.*, s. 499.

³¹ Tamże, s. 501.

³² Klerycy dominikańscy opisując incydenty antyżydowskie, które miały miejsce we Lwowie w 1935 roku, podkreślają ich słusność, gdyż – ich zdaniem – to właśnie Żydzi są komunistami, bezbożnikami. Zresztą władze prowincjalne wydały wyraźny zakaz handlowania w sklepach żydowskich, w ten sposób wspierając polski handel (por. ADK, Lw 318: *Kronika klasztoru lwowskiego oo. Dominikanów, 1936–1946 do dnia 15 maja*, s. 51; ADK, Lw 163: *Kronika Studentatu Kolegium OO. Dominikanów we Lwowie z lat 1937–1939*, s. 11, 12). Szczególnie widoczne to było w Czortkowie, gdzie dominikanie nie tylko nie kupowali w sklepach żydowskich, ale sami nie dawali Żydom możliwości handlowania w domu towarowym, który postawili na posesji klasztornej (por. ADK, Cz 17: *Papiery związane z budową dwupiętrowego domu handlowego przy ul. Mickiewicza w Czortkowie. 1938–1939*). Właśnie ten dom towarowy miał konkurować z miejscowym handlem żydowskim. Odpowiedzialny za gospodarkę klasztoru syndyk, o. Justyn Spyrylak, w tym celu sprowadził nawet kupców z Wielkopolski. To wywołało ogromne niezadowolenie ze strony niektórych Żydów; dwóch z nich później brało udział w morderstwie dominikanów przez NKWD w lipcu 1941 roku. O udziale Żydów w mordzie dominikanów czortkowskich pisze chociażby Mark Paul, *Neighbours On the Eve of the Holocaust. Polish-Jewish Relations in Soviet-Occupied Eastern Poland, 1939–1941*, Toronto 2001 (korzystam z wersji internetowej z 2013 r.: <http://www.glaukopis.pl/pdf/czytelnia/NeighboursEveOfTheHolocaust.pdf> – dostęp: 5 II 2014).

³³ Podstawowe dane biograficzne o ojcach i braciach można znaleźć w *Księga zmarłych braci i ojców Polskiej Prowincji Zakonu Kaznodziejskiego czyli dominikanów od 2 lipca 1927 roku, czyli od restaurowania Polskiej Prowincji*, Warszawa 2007⁴. Niektórzy z nich doczekali się opracowań biograficznych w *Polskim słowniku biograficznym* lub w *Słowniku polskich teologów katolickich*, tylko niewielu ma obszerniejsze opracowania w postaci książek czy artykułów.

Lwowie był o. Antonin Górniewicz, który jeszcze w końcu XIX wieku założył czasopismo „Róża Duchowna”, adresowane do szerokiego grona czcicieli Matki Bożej Różańcowej i wszystkich związanych z bractwami różańcowymi i stowarzyszeniami Żywego Różańca. W Podkamieniu dużą rolę odegrał o. Stefan Płaszczycza, który dbał szczególnie o rozwój kultu maryjnego. Zaliczał się do grona najwybitniejszych kaznodziejów, miał zresztą zakonny tytuł kaznodziei generalnego³⁴. Poza Podkamieniem urząd przeora pełnił jeszcze w Bohorodczanach, gdzie m.in. odbudował zniszczony w czasie pierwszej wojny światowej kościół i klasztor, ponadto był proboszczem parafii w Kościejowie i Krotoszynie³⁵. Na długie lata z parafią w Potoku Złotym związał się o. Hieronim Longawa, który pracował w niej z przerwami od 1907 do 1932 roku³⁶. Z tego czasu zachowała się nawet jego własnoręczna relacja z pracy duszpasterskiej, która obecnie znajduje się w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie³⁷. W czasie drugiej wojny światowej został zamordowany wraz z siedmioma współbraćmi w Czortkowie przez NKWD. Do męczeńskiej śmierci doszło w nocy z 1 na 2 lipca 1941 roku, krótko przed ucieczką wojsk radzieckich przed wojskami niemieckimi. Obecnie trwa ich proces beatyfikacyjny³⁸. Wśród zamor-

³⁴ Zob. S. Kaldon, *Kaznodziejstwo O. Czesława Mączki OP (1872–1939) na tle kaznodziejstwa pierwszej połowy XX wieku*, Kraków 1999, s. 51, 58, 238.

³⁵ Zob. A. Górniewicz, *Ś.p. O. Stefan Jan Płaszczycza (1866–1934)*, „Róża Duchowna” 34 (1935), s. 110, 111; M. Miławicki, *Powołania dominikańskie z diecezji tarnowskiej w latach 1886–1918 w świetle katalogów Prowincji Galicji i Lodomerii św. Jacka*, w: *Dzieje diecezji tarnowskiej*, t. 4: *Ludzie Kościoła*, red. A. Gąsior, J. Królikowski, Tarnów 2013, s. 143–147.

³⁶ Por. M. Miławicki, M. Romaniv, *Longawa Franciszek (zak. Hieronim) OP (1872–1941)*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego ofiar II wojny światowej 1939–1945*, red. J. Krętosz, M. Pawłowiczowa, Opole 2007, s. 245–249; J. Marecki, *Calopalna ofiara. Sługa boży ojciec Hieronim Franciszek Longawa*, Krosno 2009.

³⁷ Zob. Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie (CPAHULw), fond 851, opis 1, sprawa 108: [H. Longawa], *Okres pobytu i działalności o. Hieronima Longawy Zakonu Kaznodziejskiego w Potoku Złotym jako Przeora i Proboszcza od r. 1907 z przerwami do r. 1932*, k. 1–2. Już jego następcą na urzędzie, o. Gundysław Junik powiadomił prowincjała w liście z dnia 11 II 1933, że o. Hieronim Longawa wypożyczył p. Gniewoszowi akta archiwum klasztoru potockiego, a stamtąd trafiły one do rąk Tadeusza Lutmana, bibliotekarza Zakładu Narodowego Ossolińskich we Lwowie, który miał opracować historię miejscowości i kościoła. Przygotował nawet prowizoryczny inwentarz klasztorowego archiwum (*Wykaz prowizoryczny ksiąg i aktów archiwum Konwentu OO. Dominikanów w Potoku Złotym*, zestawił T. Lutman, Lwów 1933 – maszynopis ADK, sygn. Pzł 18). Dr Lutman jednak w czasie drugiej wojny światowej został zamordowany, a materiały po nim, wśród nich również dokumenty i księgi klasztorne, znajdowały się w Bibliotece im. Stefanyka (dawne Ossolineum), a następnie trafiły do CPAHULw, gdzie znajdują się do dziś. Z pewnością tą drogą w tymże archiwum znalazło się również jego wspomnienie.

³⁸ Po wkroczeniu Armii Czerwonej do Polski 17 września 1939 roku część ojców, w tym proboszcz i wikaryz, opuściła klasztor w ucieczce przed bolszewikami. Szerzej o męczeństwie w Czortkowie zob. Z. Mazur, *Prawda o zbrodni w Czortkowie*, „W drodze” 11–12 (1989), s. 52–59; M. Krzysztofiński, *Męczeństwo dominikanów w Czortkowie w lipcu 1941 roku*, „Studia Rzeszowskie” 10 (2003), s. 191–202; M. Miławicki, *Być prorokiem – męczennicy dominikańscy z Czortkowa*, w: *Prorocy Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku. Materiały III i IV Forum Teologów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. S. C. Napiórkowski, Lublin 2009, s. 901–934.

dowanych z pracą parafialną związany był także o. Justyn Spyrlak, jednak nie był on proboszczem, ale wikarym. Sprawował urząd wikarego parafii Bożego Ciała we Lwowie w 1934 roku. W chwili męczeńskiej śmierci był przeorem klasztoru czortkowskiego³⁹.

Duszpasterstwo parafialne przejawiało się przede wszystkim w sprawowaniu sakramentów świętych. Oczywiście na pierwszym miejscu były Eucharystia i spowiedź święta. W Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie zachowały się tzw. *libri Missarum*, w którym podawana była intencja Mszy św. i kapłan, który ją odprawiał⁴⁰. Zresztą proboszcz miał obowiązek zawsze odprawiać jedną Mszę św. w niedzielę i święta za parafian⁴¹. Z pewnością sprawowane były także pozostałe sakramenty, jak chociażby chrztu św., małżeństwa czy bierzmowania, udzielanego przez biskupów lwowskich. Na szczęście dla niektórych naszych parafii zachowały się księgi metrykalne, dzięki którym można w przyszłości dokładniej przyjrzeć się rozmiarowi udzielanych sakramentów świętych⁴². Ważne miejsce

³⁹ Zob. M. Miławicki, M. Romaniv, *Spyrlak Jan (zak. Justyn) OP (1895–1941)*, w: *Słownik biograficzny duchowieństwa metropolii lwowskiej...*, s. 276–279.

⁴⁰ Na przykład zachowały się takowe dla klasztoru w Jezupolu (ADK, Jz 41: *Liber Missarum Manualium a Mense Julio 1936 ad mensem octobris 1943*), we Lwowie (ADK, Lw 149: *Liber missarum absolutarum in Conventu Leopoliensi SS. Corporis Christi, 1916–1918*; Lw 156: *Missae quotidianae lectae et cantatae in Conventu Leopoliensis SS. Corporis Christi, 1919–1932*; Lw 159: *Liber missarum manualium et fundatarum Conventus Leopoliensis SS-mi Corporis Christi pro anno 1933–1940*; Lw 160: *Liber missarum Conventus SS. Corporis Christi, 1928–1930*; Lw 176: *Liber missarum manualizm conv. Leopoliensis SS. Corporis Christi, 1927–1929*; Lw 230: *Liber Missarum Conventus Leopoliensis SS. Corporis Christi. 1924–1928*; Lw 243: *Liber missarum absolutarum in Conventu Leopoliensi SS. Corporis Christi A. D. 1938–1944*; Lw 263: *Liber missarum et stipendiorum Conventus Leopoliensis SS. Corporis Chr. 1918–1924*; Lw 314: *Liber missarum Conventus Leopoliensis SS. Corporis Christi S. Ord. Praed. 1938–1941*;) i w Podkamieniu (ADK, Pk 7: *Liber missarum Conventus Sublapidensis Ord. Praed. 1913–1929*).

⁴¹ W 1932 r. jasno o tym przypominali proboszczowie lwowscy, zebrani na kongregacji synodalnej (por. *Lwowska Kongregacja Synodalna R. P. 1932*, [Lwów 1932], pkt. 9, s. 19). Księga z rejestracją takich Mszy św. zachowała się dla parafii jezupolskiej (ADK, Jz 32: *Liber applicationis Missarum pro populo parochiae in Jezupol in anno 1928–1944*) i lwowskiej (ADK, Lw. par. 32: *Liber missarum pro populo parochiae Leopoliensis SS. Corporis Christi, 1925–1946*).

⁴² W ADK takie księgi zachowały się dla parafii w Czortkowie (Czp 3: *Index alphabeticus Copulatorum Parochiae Czortkoviensis*, t. 1–2 [dotyczy lat 1784–1943]; Czp 4–6: *Index alphabeticus Natorum conscriptus totalis pro parochia rit. lat. PP. Dominicanorum jussu P. Fr. Mariani Kruczek prioris et par. – admin. Czortkowie anno 1895* [doprowadzony aż do 1931], t. 1–3; Czp 9: *Index mortuorum parochiae Czortkoviensis Ord. Praed. ab anno Domini 1784 ad 194[1]*; Czp 10: *Index Alphabeticus /Natorum/ pro statu animarum Parochiae Czortkoviensis” an. 1842–1928*; Czp 11: *Index alphabeticus (natorum) Parochiae Czortkoviensis ab anno 1931 ad 1943*; Czp 19: *Maculare Natorum” par. rit. lat. in Czartków pro an. 1907–1920*; Czp 20: *Maculare Baptisatorum par. Czortkoviensis ab anno 1927 ad 1932*; Czp 21: *Maculare natorum (par. Czartkoviensis) ab anno 1932 ad 1937*; Czp 27–29: *Księga Zapowiedzi parafii w Czortkowie obrz. Łacińskiego*, t. 6–8 [lata 1910–1939]; Czp 37: *Brudnopis księgi urodzin i chrztów par. Czartków z lat 1923–1926*; Czp 44: *Czerkawszczyzna T. I. Liber copulatorum 1781–1938, Natorum 1784–1924, Mortuorum 1791–1939*; Czp 45: *Liber natorum pagi Czerkawszczyzna ab anno 1915 ad 1944*; Czp 48: *Szmańkowczyki. (Liber) Natorum T. I. 1784–1885 (incl.); Copulatorum T. I. ab a. 1788–1944; Mortuorum T. I. ab a. 1786 ad 1923*;

w posłudze parafialnej zajmowała także opieka nad chorymi parafianami, których spowiadano i udzielano im Najświętszego Sakramentu, jak również sakramentu chorych⁴³. Warto wspomnieć, że do poznania zakresu działania parafii dominikańskich, ale także tych klasztorów, które parafii nie prowadziły, z pewnością cenne powinny być ogłoszenia duszpasterskie, które zachowały się z niektórych

Czp 49: *Tomus II B. Liber Natorum et baptisatorum r. l. pagi Szmańkowczyki ab anno 1886 (ad 1943). Parochia Czortków*; Czp 50: *Liber Mortuorum pagi Szmańkowczyki ab anno 1924 ad 1944*, t. 2; Czp 51: *Uhryń t. I. Liber copulatorum 1786–1940, baptisatorum 1784–1941 et mortuorum 1786–1943*; Czp 52: *Liber Natorum et Baptisatorum ritus graeci catholici vel in necessitate urgenti vel in absentia parochi r. Gr. c. Czortków – Stary Czortków et Włynanka ab anno 1865 ad 1927*, t. 1; Czp 53: *Parafia Czartków. Zbiór metryk luźnych z lat 1883–1945*, Jezupolu (Jz 29: *Status animarum parochiae in Jezupol, 1928 [od 1845]*; Jz 31: *Zbiór metryk Urzędu parafialnego w Jezupolu z lat 1918–1946*; Jz 40: *Liber mortuorum parochianias ab anno 1940 ad annum 1941. Liber Excursionum parochiae r. l. in Jezupol a. 1937–1942*; Jz 42: *Index Librorum Baptisatorum Parochiae Jesupoliensis Ord. Praedicatorum 1872–1938, elaboravit P. Parochus Clemens Kołwa OP*), we Lwowie (Lw. par. 1: *Index natorum parochiae Leopoliensis SS. Corporis Christi*, t. 1–3 [lata 1786–1946]; Lw. par. 6: *Skorowidz do Liber Extranearum Parafii Bożego Ciała we Lwowie, sporządzony przez o. Lektora Gundysława Junika OP, 1850–1941*; Lw. par. 11: *Liber natorum an. 1911–1946. Makularz Parafii Bożego Ciała we Lwowie*; Lw. par. 12: *Parochia SS. Corporis Christi Leopoli. Liber bannorum*, t. 2 [1885–1919]; Lw. par. 14: *Księga bierzmowanych parafii Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie, 1886–1942*; Lw. par. 25: *Księga zapowiedzi parafii Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie*, t. 8 [1905–1931]; Lw. par. 26: *Księga zapowiedzi Parafii Bożego Ciała we Lwowie*, t. 9 [1932–1946]; Lw. par. 32: *Liber missarum pro populo parochiae Leopoliensis SS. Corporis Christi, 1925–1946*; Lw. par. 61: *Akta zaślubin, 1911–1920*; Lw. par. 62: *Akta zaślubin, 1921–1925*; Lw. par. 63: *Akta zaślubin, 1926–1930*; Lw. par. 64: *Akta zaślubin z lat 1931–1935*; Lw. par. 65: *Akta zaślubin z lat 1936–1946*; Lw. par. 66: *Karty zgonów parafii Bożego Ciała we Lwowie z lat 1890–1903, 1904–1929, 1932, 1945*) i Podkamieniu (Pkp 10: *Index alphabeticus Natorum Parochiae ritus latini in Podkamień ab anno 1650 ad 1943*; Pkp 19: *Brudnopis księgi urodzonych i ochrzczonych Parafii Podkamień w latach 1928–194*; Pkp 25: *Liber natorum et baptisatorum Parochiae Ordinis Praedicatorum in Podkamień pro annis 1887–1943*; Pkp 27: *Metrices pagi Niemiacz: 1) Liber copulatorum 1785–1936, 2) Liber natorum 1785–1942, 3) Liber mortuorum 1785–1943*; Pkp 28: *Liber Natorum Pagi Nakwasza Parochiae Podkamiensis Rit. Lat. ab anno 1902 ad 1943*; Pkp 38: *Książka Zapowiedzi Kościoła parafialnego ob. łac. w Podkamieniu od roku 1906–1920*, t. 7; Pkp 39: *Księga Zapowiedzi parafii Rzym.-kat. w Podkamieniu od Brody od roku 1921 do 1944*; Pkp 45: *Protokoły przedślubne Parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1918–1921*; Pkp 46: *Protokoły przedślubne parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1922–1926*; Pkp 47: *Protokoły przedślubne parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1926–1928*; Pkp 59: *Akta ślubne Parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1938–1944*; Pkp 60: *Zbiór metryk śmierci i karty zgonów Parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1821–1945*; Pkp 78: *Akta ślubne Parafii OO. Dominikanów z lat 1810–1924*; Pkp 79: *Akta ślubne Parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1925–1937*; Pkp 80: *Zbiór metryk urodzenia związanych z Urzędem parafialnym OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1814–1945*; Pkp 81: *Brudnopisy księgi urodzin i chrztów parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1880–1928*). Z wielu parafii w ogóle nic nie ma w ADK, również wybrakowane są księgi parafialne tych parafii, które zostały wymienione. Reszty ksiąg należy szukać w AALw i CPAHULw. O istnieniu takowych w ostatnim z nich wiadomo z opracowania ks. Józefa Wolczańskiego, *Dokumenty Kościoła rzymskokatolickiego Archidiecezji Lwowskiej w zasobach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie. Inwentarze*, Kraków 2007, wyd. 2: Kraków 2012.

⁴³ Zob. ADK, Jz 39: *Liber infirmorum parochiae in Jezupol ab anno 1929 ad annum 1944*.

klasztorów⁴⁴, czy porządek nabożeństw⁴⁵. Również cenne są zachowane z cześci interesujących nas klasztorów kroniki, w których kronikarze omawiają także podejmowane przez proboszczów czy w ogóle ojców inicjatywy duszpasterskie⁴⁶. Z niektórych klasztorów i parafii przetrwały także sprawozdania, w których proboszczowie i przeorzy pisali o pracach duszpasterskich i kaznodziejskich podejmowanych przez ojców⁴⁷. Zachowała się także korespondencja niektórych parafii z Kurią Metropolitalną we Lwowie⁴⁸.

Warto podkreślić, iż w niemal wszystkich kościołach parafialnych znajdowały się cudowne wizerunki Matki Bożej⁴⁹. Jak podkreśla ks. Wiesław Przygoda, duszpasterstwo w sanktuariach maryjnych nie różni się istotowo od duszpasterstwa ogólnego, ale charakteryzuje się pewną specyfiką, którą trzeba uwzględnić w pla-

⁴⁴ Zob. ADK, Lw 209: *Księga ogłoszeń nabożeństw w kościele Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. 1912–1919*; Lw 214: *Książka Ogłoszeń kościoła Bożego Ciała we Lwowie, 1937–1943*; Lw 215: *Księga ogłoszeń nabożeństw w kościele OO. Dominikanów we Lwowie, 1932–1936*; Pk 6: *Książka ogłoszeń nabożeństw w kościele OO. Dominikanów w Podkamieniu, 1928–1934*; Pkp 77: *Księga ogłoszeń w kościele parafialnym OO. Dominikanów w Podkamieniu od 2 XII 1934 do 5 III 1944 r.*; Ż 102: *Księga ogłoszeń w kościele OO. Dominikanów w Żółkwi od 5 VI 1938 do 16 VII 1944 r.*

⁴⁵ Zob. ADK, Lw 213: *Porządek nabożeństw w kościele Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. 1919–1926.*

⁴⁶ Zob. ADK, Lw 318: *Kronika klasztoru lwowskiego OO. Dominikanów, 1936–1946 do dnia 15 maja*; Jz 3: O. Klemens Kołwa OP, „*Kronika parafialna*” i *klasztorna oo. Dominikanów w Jezupolu, 1600–1943*; Pk 3: *Kronika Klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu...*; Tp 3: *Kronika Konwentu OO. Dominikanów św. Wincentego Ferreriusza w Tarnopolu od czasów powtórnego powrotu Zakonu 1903–1914 r. spisana przez naocznego świadka O. Konstantego M. Żukiewicza*; Ż 2: *Kronika klasztoru OO. Dominikanów w Żółkwi, 1652–1946.* W ADK zachowała się jeszcze *Kronika Klasztoru OO. Dominikanów w Czortkowie* (sygn. Cz 20), jednak zasadniczo jest to krótkie kalendarium wydarzeń w klasztorze czortkowskich w latach 1610–1944, sporządzone przez o. Roberta Świętochowskiego w 1944 roku (liczy 14 stron). Szerzej o tych kronikach zob. M. Miławicki, *Klasztory dominikanów w Archidiecezji Lwowskiej w latach 1918–1939...*, s. 609–621.

⁴⁷ Zob. ADK, Lw 331: *Sprawozdania za czas Przeorstwa Ojca Atanazego Fica Docenta Uniwersytetu Jana Kazimierza (4 V 1936 do 4 V 1939 r.)*; Lw. par. 75: *Parafia OO. Dominikanów we Lwowie – sprawozdanie 1933 r.*; Tp 40: *Sprawozdania przeorów Konwentu OO. Dominikanów w Tarnopolu od 1909 do 1926 r.*

⁴⁸ Zob. ADK, Pk 39: *Pisma lwowskiej Kurii Metropolitalnej do Klasztoru OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1835–1944, oraz kopie pism Klasztoru do Kurii*; Pkp 64: *Pisma Kurii Archidiecezji Lwowskiej do Urzędu Parafii OO. Dominikanów w Podkamieniu, 1856–1941*; Tp 5: *Pisma Kurii Biskupiej Lwowskiej ob. łac. do Klasztoru OO. Dominikanów w Tarnopolu z lat 1903–1939.* Cała korespondencja pomiędzy Kurią Metropolitalną a Urzędem Prowincjalnym OO. Dominikanów znajduje się w AALw, sygn. 980: Akta Konsystorskie.

⁴⁹ O kulcie maryjnym dominikanów w Galicji u progu XX stulecia pisał o. Wincenty Szumski, *Cześć Matki Bożej w kościołach OO. Dominikanów prowincji św. Jacka, Patrona Polski w Galicji*, w: *Księga Pamiątkowa Maryańska ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia Dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, t. 1, Lwów 1905, s. 499–515. Ogólnie o sanktuariach maryjnych prowadzonych przez dominikanów na ziemiach polskich w okresie przedrozbiorowym zob. M. Miławicki, *Pobożność ludowa w pracy duszpasterskiej dominikanów na ziemiach polskich*, „Teofil” 12,2 (2005), s. 62–74; T. Dywan, *Dominikańskie sanktuaria maryjne na ziemiach ruskich i ich rola w kształtowaniu kultury prowincjonalnej podczas wielkich uroczystości w XVIII w.*, w: *Dominikanie na ziemiach w epoce nowożytnej*, red. A. Markiewicz, M. Miławicki, Kraków 2009, s. 327–347.

nowaniu i strategii duszpasterskiej. Sanktuaria bowiem z racji cudów dokonanych przez wstawiennictwo Matki Bożej, sakralnej architektury wraz z pamiątkami i wotami, a zwłaszcza cudownym wizerunkiem, wywołują podziw i wzruszenie oraz skłaniają do refleksji i modlitwy. Dla wielu pielgrzymów są one źródłem odnowy i „miejscem duchowej energii”⁵⁰. Wśród sanktuariów dwa posiadały obrazy koronowane jeszcze w czasach przedrozbiorowych. Pierwszy z nich, kopia rzymskiego pierwowzoru Matki Bożej Śnieżnej z bazyliki Santa Maria Maggiore, znajdował się w Podkamieniu. Uroczystości koronacyjne odbyły się 15 sierpnia 1727 roku. Szczególnie czczony był on przez króla Jana III Sobieskiego, który sanktuarium w Podkamieniu nazwał „podolską Częstochową”⁵¹. Podczas obchodów odpustowych, które przypadały na uroczystość Wniebowzięcia NMP, odbywał się obrzęd pogrzebu Matki Boskiej⁵². W czasie Wielkiej Wojny klasztor i kościół bardzo ucierpiały i wymagały ogromnych nakładów pracy; ucierpiał także obraz, a zwłaszcza wota, które w znacznej części zostały zrabowane⁵³. Bardzo ważnym wydarzeniem dla dominikanów podkamięńskich był obchodzony w 1927 roku jubileusz 200-lecia koronacji obrazu Matki Bożej Podkamięńskiej, podczas którego arcybiskup lwowski obrządku łacińskiego Bolesław Twardowski dokonał rekoronacji obrazu Matki Bożej, z którego w 1870 roku skradziono złote korony wysadzone diamentami⁵⁴. Drugim cudownym wizerunkiem, koronowanym 1 lipca 1751 roku, była kopia obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, znajdująca się w kościele Bożego Ciała we Lwowie⁵⁵. W badanym przeze mnie okresie obraz ciągle

⁵⁰ Zob. W. Przygoda, *Duszpasterstwo w sanktuarium maryjnym*, w: *Duszpasterstwo specjalne*, red. R. Kamiński, B. Drożdż, Lublin 1998, s. 369–388.

⁵¹ Zob. S. Barącz, *Dzieje klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu*, Tarnopol 1870, s. 162–180; K.M. Żukiewicz, *Dzieje cudownego obrazu Maryi w kościele oo. dominikanów w Podkamieniu*, Kraków 1907.

⁵² Por. D.K., *Odpust Wniebowzięcia N. Maryi Panny w Podkamieniu k. Brodów*, „Róża Duchowna” 22,9–10 (1919), s. 235, 236; F.B., *Odpust w Podkamieniu*, „Róża Duchowna” 38,8 (1939), s. 267. Tradycja ta mogła nawet sięgać XVIII wieku, z 1766 roku pochodzi bowiem wizerunek zaśnięcia Matki Bożej zachowany do dzisiaj na ścianie zniszczonego kościoła poddominikańskiego. Zob. E. Herniczek, „Miała pogrzeb dosyć wspaniały Marya...”. *Przedstawienia Najświętszej Panny Marii na katafalku w Leżajsku i Podkamieniu*, w: *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 2, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1996, s. 397–406.

⁵³ Por. O.D. [D. Krzanowicz], *O ocaleniu cudownego obrazu N. Maryi P. na św. Górze różańcowej w Podkamieniu koło Brodów podczas zawieruchy wojennej od 1914 do 1919 r.*, „Róża Duchowna” 23,2 (1920), s. 116–126; ADK, Pk 91: *Rerum B. V. Mariae thaumaturgae Imaginis, necnon Conventus FFr. Praedicatorum Podkamiensis Montis Rosariani in Polonia, Magni 1914–1920 annis belli, brevis memoria, descripsit P. fr. Dominicus M. Krzanowicz*. Zob. także ADK, Pk 96: *Materiały dotyczące kultu cudownego obrazu Matki Bożej Podkamięńskiej*.

⁵⁴ Por. G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski...*, s. 231. Szerzej zob. ADK, Pk 3: *Kronika Klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu...*, s. 443–448.

⁵⁵ Zob. J. Krętosz, *Kult Matki Boskiej Częstochowskiej na terenie Archidiecezji Lwowskiej...*, s. 143. Szerzej o sanktuarium maryjnym przy kościele Bożego Ciała we Lwowie zob. np. B. Rok, W. Wojtkiewicz-Rok, *Kościół dominikanów lwowskich – przyczynek do badań nad sanktuariami dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Między Lwowem a Wrocławiem. Księga jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. B. Rok, J. Maron, Toruń 2006, s. 195–206.

cieszył się kultem, o czym mogą świadczyć pozostawiane wota⁵⁶. Dodatkowo prestiżu temu miejscu dodawało to, że znajdował się w nim także drugi wizerunek maryjny – alabastrowa figura, zwana Matką Bożą Jackową. I chociaż nie była koronowana, to dla dominikanów stanowiła bardzo cenną pamiątkę po św. Jacku, który miał ją przynieść z Kijowa najpierw do Halicza, skąd trafiła do Lwowa⁵⁷. Już w okresie międzywojennym został koronowany obraz Matki Bożej Różańcowej w Żółkwi. Dokonał tego abp Bolesław Twardowski 6 września 1929 roku⁵⁸. Jeszcze w okresie międzywojennym była przygotowywana koronacja obrazu Matki Bożej w Bohorodczanach, którą planowano na 1941 rok, w 250. rocznicę obecności obrazu w miasteczku. Jednak również tutaj na przeszkodzie stanęły działania wojenne. Obecnie obraz ten znajduje się w kościele dominikańskim w Korbielowie, dokąd przybył w 1974 roku z Jarosławia, gdzie był przechowywany po opuszczeniu Bohorodczan przez dominikanów⁵⁹. Cudami słynął także obraz Matki Bożej Różańcowej w Czortkowie, o czym świadczyć może zachowany spis łask doznanych przez wiernych i wotów, które pątnicy pozostawiali przy wizerunku⁶⁰. Po drugiej wojnie światowej zakonnikom udało się zabrać obrazy i obecnie znajdują się w ich kościołach lub klasztorach na terenie Polski⁶¹.

⁵⁶ Zob. ADK, Lw 268: *Książka do zapisywania wotów, w kościele naszym Bożego Ciała, 1936–1944*. Prasa lwowska podała, że 20 grudnia 1937 roku z kościoła dominikanów we Lwowie skradziono ok. 60 wotów. Por. A. Biedrzyka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012, s. 887.

⁵⁷ Por. D. Piątkowski, *Wiadomość historyczna o statuy alabastrowej Najśw. Maryi Panny Jackowej łaskami słynącej*, Lwów 1857, s. 14.

⁵⁸ Zob. *Koronacja obrazu Matki Boskiej Różańcowej w kościele oo. Dominikanów w Żółkwi*, „Kurenda Kurii Metropolitalnej obrządku łacińskiego we Lwowie” 14 (1929), s. 66; ADK, Ż 2: *Kronika klasztoru OO. Dominikanów w Żółkwi...*, s. 82–86; K.M. Żukiewicz, *Królewska pociecha. Cudowna Matka Boska Różańcowa w kościele żółkiewskich dominikanów*, Żółkiew 1929; G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski...*, s. 231, 232; S. Przepierski, *Historia koronacji i kultu obrazu Matki Boskiej Niepokalanej Królowej Różańca Świętego*, [Halinów] 2009.

⁵⁹ Zob. W. Jura, *Madonna Kresowa w Korbielowie. Bohorodczany–Jarosław–Korbielów*, „Karta Gronia” 22 (2003), s. 133–137.

⁶⁰ Zob. ADK, Czp 54: *Spis łask oraz wotów ofiarowanych. Rok 1932–1934* (w poszycie tym znajduje się również brudnopis księgi zmarłych parafii w Czortkowie z lat 1944–1946). O. Konstanty Żukiewicz podejmował nawet próby jego koronacji, jednak wybuch drugiej wojny światowej zniweczył te plany. Po wojnie obraz trafił do dominikańskiego kościoła św. Jacka na Starym Mieście w Warszawie, gdzie jest do dnia dzisiejszego. Po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości i odzyskaniu kościoła w Czortkowie przez dominikanów umieszczono w nim kopię wizerunku, który również zasłynął cudami i wielkim kultem miejscowej ludności (nie tylko rzymskokatolickiej) i w 2009 roku arcybiskup lwowski obrządku łacińskiego Mieczysław Mokrzycki nałożył korony papieskie. Relacje z koronacji zob. E. Ryzner, *Koronacja obrazu Matki Bożej Różańcowej*, „U Panny Marii. Biuletyn Informacyjny Parafii Matki Boskiej Bolesnej w Jarosławiu” 11 (2009), s. 7, 8.

⁶¹ Obecnie obraz Matki Bożej Zwycięskiej znajduje się w Gdańsku, a figurka Matki Bożej „Jackowej” w Krakowie, obraz Matki Boskiej Żółkiewskiej – na Służewie w Warszawie, obraz Matki Boskiej Jezupolskiej – w Jarosławiu, Matki Boskiej z Bohorodczan – w Korbielowie, Matki Boskiej Podkaminskiej – we Wrocławiu. Por. T. Kukiz, *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w archidiecezji wrocławskiej i diecezji legnickiej*, Warszawa 1999, s. 59–67; tenże, *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w diecezjach Polski (poza Śląskiem)*, cz. I, Warszawa 2000, s. 65, 68, 69, 217, 301; tenże, *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w diecezjach Polski (poza*

Nieodłącznym elementem funkcjonowania parafii jest katechizacja. W pierwszym rządzie to właśnie parafia jest odpowiedzialna za nauczanie wiernych katechizmu i prawd wiary. Analiza schematyzmów diecezjalnych i katalogów polskich dominikanów każe stwierdzić, iż dominikanie nie tylko katechizowali w szkołach, ale również w swoich parafiach. Poza szkołę na przykład katechizowali ojcowie w Podkamieniu i Jezupolu. W przypadku parafii w Podkamieniu zachowały się nawet źródła, świadczące o tym, że praca katechetyczna na jej terenie była prowadzona od lat dwudziestych XIX stulecia⁶². W pozostałych miejscowościach dominikanie uczyli religii w szkole. W Czortkowie jeden pracował w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim. Przez długie lata był nim o. Alwary Komórek, który jeszcze w okresie zaborów założył tę szkołę, był jej prefektem i przez pewien czas także dyrektorem⁶³. Ostatnie lata życia spędził jednak w Bohorodczanach, nadal katechizując. Zmarł w tamtejszym klasztorze 28 kwietnia 1933 roku. O jego śmierci pisała nawet prasa. „Ilustrowany Kurier Codzienny” podkreślał jego „wielkie zasługi około krzewienia wiary katolickiej”⁶⁴. Spotykamy również dominikanów czortkowskich jako katechetów w tamtejszym gimnazjum oraz w męskiej i żeńskiej szkole podstawowej. Dominikanie tyśmieniecscy i bohorodczanscy prowadzili katechezę w szkole podstawowej dla chłopców. Nie wiadomo, czy ojcowie z klasztoru lwowskiego uczyli religii. Na terenie parafii Bożego Ciała leżało kilka szkół, jednak z katalogów wynika, że uczyli w nich raczej księża diecezjalni⁶⁵.

Na końcu warto jeszcze podkreślić, że działalność parafialna wyrażała się we współpracy z innymi zakonami, szczególnie wspólnotami żeńskimi, które na terenie parafii działały. Z pewnością wspierano je posługą kapłańską, głównie poprzez

Śląskiem), cz. II, Warszawa 2001, s. 105, 177, 257; tenże, *Madonny kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w diecezjach Polski. Suplement*, Warszawa 2002, s. 238, 239, 241, 245, 249, 251, 252.

⁶² Zob. ADK, Pkp 72: *akta odnoszące do budowy i utrzymania szkół oraz nauczania religii w Czernicy, Dudynie, Gologórach, Jezierzance, Korszylowie, Kutyszczu, Majdanie Gologórskim, Maliniskach, Nakwaszy, Niemiaczu, Palikrowach, Pańkowcach, Podkamieniu, Pohrebach, Ponikowicy, Popowcach, Styberówce, Ściance, Wierzbowczyku, Tetylkowcach i Zarudziu, 1846–1936*; Pkp 32: *Liber excursionum catechizandi gratia ad loca incorporata parochiae rit. lat. Podkamenensis ab anno Domini 1825 ad 1932 inclusive*.

⁶³ Szkoła była własnością klasztoru czortkowskiego, ale z prawem publicznym. Por. *Spis szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lwów–Warszawa 1924, s. 390; *Spis szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych. Rocznik II*, zewstawił Z. Zagórowski, Warszawa–Lwów 1926, s. 380; M. Ściślak, *Czortków w latach 1522–1946*, Wrocław 1993, s. 77.

⁶⁴ *Zgon zasłużonego kapłana*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 122 (1933), s. 12; por. M. Miławicki, *Wyznania chrześcijańskie a polska racja stanu w ideologii „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w latach 1935–1939*, w: *Ilustrowany Kurier Codzienny. Księga pamiątkowa w stulecie powstania...*, s. 199.

⁶⁵ Praca katechetyczna nie była związana tylko z parafią, religii uczyli także ojcowie z klasztorów, które nie prowadziły działalności parafialnej. I tak niektórzy ojcowie uczyli w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim w Żółkwi i w szkołach podstawowych w Tarnopolu, a ponadto w tamtejszym gimnazjum żeńskim Towarzystwa Szkół Ludowych i gimnazjum „Przysposobienia Kupieckiego”.

spowiadanie sióstr zakonnych, ale istniała także współpraca na niwie oświatowej i charytatywnej. I tak na przykład w Czortkowie ojcowie spowiadali siostry józefitki, które zarówno w samym Czortkowie, jak i okolicy prowadziły kilka ochronek dla dzieci⁶⁶. Jedną z nich, w Białej Czortkowskiej, siostry wybudowały dzięki życzliwości ojców, którzy ofiarowali im grunt pod budowę. Józefitki na terenie parafii czortkowskiej przed drugą wojną światową przyjęły także ochronkę w Szmańkowszczykach, której fundatorem był tym razem dziedzic Wyhowski. Poza prowadzeniem ochronki siostry ze wspólnoty czortkowskiej pomagały dominikanom w pracy parafialnej⁶⁷. Klasztor lwowski natomiast wspierał prowadzoną przez nich kuchnię, dając bezpłatnie mleko⁶⁸.

Dominikanie realizowali różne formy duszpasterstwa, począwszy od zwyczajnego duszpasterstwa parafialnego, skończywszy na duszpasterstwach specjalnych, ograniczających się tylko do pewnej grupy osób, jak młodzież, studenci, inteligencja. Duszpasterstwo wśród studentów i inteligencji w okresie międzywojennym stało się jednym z głównych zadań, jakie podejmowali zakonnicy, nie tylko na terenie archidiecezji lwowskiej, ale także w innych częściach Polski. Cała reforma prowincji polskiej, która miała miejsce w okresie międzywojennym, była ukierunkowana właśnie na tę formę pracy. Na tym miało ucierpieć duszpasterstwo parafialne, które szczególnie prowadzone było w archidiecezji lwowskiej. Zakon dominikański w Polsce bowiem przeżywał stagnację i szukał nowych form oddziaływania na społeczeństwo, które pomogłyby wyjść z zapaści. Dużą w tym rolę odegrał o. Jacek Woroniecki, który uważał, że właśnie dominikanie mają być tymi, którzy zajmą się formacją religijną polskiej inteligencji⁶⁹. Dążył zatem do likwidowania małych placówek, kierując swój wzrok ku miastom uniwersyteckim, jak Wilno, Warszawa, Poznań czy Lublin, by tam wchodzić do środowisk uniwersyteckich i inteligentkich (choćby za pomocą bractw różańcowych). Jego zdaniem charyzmat dominikański, jaki św. Dominik przekazał swoim duchowym synom, jest właśnie taki. Dominikanie nie powstałi po to, by prowadzić parafie⁷⁰, ale po to, by pracować na uniwersytetach i formować ludzi z nimi związanych.

⁶⁶ Z badań s. Stefani Gertrudy Jaworskiej (*Dzieje Zgromadzenia Sióstr św. Józefa w latach 1884–1939*, Lwów–Kraków 1999, s. 234) wynika, że w latach 1884–1939 spośród zakonów to właśnie najwięcej spowiedników sióstr wywodziło się z zakonu dominikańskiego. Stanowili oni 20,5 proc. wszystkich spowiedników. Wśród spowiedników przeważali jednak księża diecezjalni, niektórzy z nich pełnili w zgromadzeniu funkcje kapelańskie.

⁶⁷ Zob. tamże s. 127, 128, 136, 138, 479. Autorka podaje więcej przykładów współpracy dominikanów z siostrami józefitkami (por. tamże, s. 112, 120, 134, 139, 140).

⁶⁸ Por. M. Miławicki, *Klasztor jako instytucja gospodarcza. Działalność gospodarcza...*, s. 505.

⁶⁹ Zob. Z. Mazur, *Udział ojca Jacka Woronieckiego w reformie polskiej prowincji dominikanów (1909–1945)*, w: *Dominikanie. Szkice z dziejów Zakonu*, red. M. A. Babraj, Poznań 1986, s. 417–424; M.L. Niedziela, *Jacek Woroniecki OP i jego troska o nową świadomość chrześcijańską w Polsce*, w: *Człowiek – moralność – wychowanie. Życie i myśl Jacka Woronieckiego OP*, red. J. Gałkowski, tenże, Lublin 2000, s. 59–79; I.Z. Błężyńska, *O. Jacek Woroniecki dominikanin – wychowawca – patriota 1878–1949*, Lublin 2006, s. 170–175.

⁷⁰ E. Działo wspomina, że wizytacja generała Zakonu, o. Stanisława Marcina Gilleta w 1933 roku „zwróciła uwagę, że parafie w naszym Zakonie są tolerowane, gdzie to jest konieczne, lecz

Już w 1927 roku dominikanie podjęli decyzję opuszczenia niektórych swoich klasztorów w Galicji Wschodniej. Postanowiono wówczas zlikwidować jeden klasztor w diecezji przemyskiej – w Wielkich Oczach oraz trzy w archidiecezji lwowskiej – w Bohorodczanach, Potoku Żółtym i Tyśmienicy, a także inkorporowane do klasztoru lwowskiego parafie w Kościejowie i Krotoszynie. Metropolita lwowski arcybiskup Bolesław Twardowski jeszcze tego samego roku zgodził się na ich przejęcie, ale prosił ówczesnego prowincjała o. Teofila Szczureckiego⁷¹ o wstrzymanie się z realizacją postanowienia na okres kilku lat z powodu ogólnego braku duchowieństwa diecezjalnego⁷². Władze zakonne zgodziły się z postulatem ordynariusza i dopiero po ośmiu latach podjęły usuwanie się z niektórych ośrodków. W 1935 roku przekazano klasztor w Potoku Żółtym, który dominikanie mieli od ponad 300 lat, rok później, 7 października 1936 roku, prowincja oddała archidiecezji dom zakonny w Tyśmienicy, ufundowany przez Jakuba Potockiego w 1598 roku⁷³. Wybuch drugiej wojny światowej uniemożliwił zlikwidowania kolejnych placówek. Odejście dominikanów z Potoku Żółtego i Tyśmienicy oraz plany usuwania się z kolejnych miejsc wywołały wielkie niezadowolenie ze strony polskiej ludności zamieszkującej te tereny, czego echa były widoczne również w prasie⁷⁴. Doceniała ona zatem wkład dominikanów w kulturę i religijność tego regionu.

Nie wszyscy zakonnicy zgadzali się z decyzją władz zakonnych. Część współbraci uważała, że w tej pracy dominikanie realizują swój charyzmat i nie należy opuszczać placówek, z którymi wiąże się kilkusetletnia tradycja dominikańska. Już w 1929 r., gdy dominikanie diecezji przemyskiej oddawali klasztor w Wielkich Oczach, jego ostatni przeor o. Anioł Siwek zapisał: „Historia i przyszłość cała osądzi ten lekkomyślny czyn urzędu prowincjałskiego – nam może być tylko smutno, że tak łatwo wyzbyto klasztoru i kościoła, bez najmniejszego względu na piękną

parafii Dominikanie nie lubią, ponieważ powołanie ich jest inne i jesteśmy kiepskimi proboszczami” (ADK, E. Działa, *Wspomnienia /1927–1971/*, s. 8, 9).

⁷¹ Zob. M. Miławicki, *Szczurecki Andrzej Teofil (1889–1975), dominikanin, prowincjał*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 47, Kraków 2010–2011, s. 490, 491.

⁷² Zob. ADK, Pk 39: *Pisma lwowskiej Kurii Metropolitalnej do Klasztoru OO. Dominikanów w Podkamieniu z lat 1835–1944, oraz kopie pism Klasztoru do Kurii*, Pismo abpa B. Twardowskiego do prowincjała dominikanów, Lwów, 31 XII 1927. Por. G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski...*, s. 269.

⁷³ Por. ADK, Tś 1: *Protokół spisany w kancelarii Urzędu parafialnego ob. łac. w Tyśmienicy przy odbiorze – oddaniu parafii, kościoła i probostwa łac. w Tyśmienicy, dnia 7 października 1936*; AALw, AP, Nr 343, Inwentarz kościoła w Tyśmienicy, s. 3.

⁷⁴ Zob. *Wzruszające pożegnanie OO. Dominikanów ze Żółtym Potokiem*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 27,264 (1935), s. 14; *Likwidacja klasztoru OO. Dominikanów w Tyśmienicy?*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” 27,248 (1936), s. 13; „Lwowski Wiadomości Parafialne” 7,32 (1934), s. 14. Tak tę sytuację w 1937 roku opisywał kronikarz klasztoru w Żółkwi, o. Sadok Maćkowiak: „W ciągu tych czterech lat z rozkazu O. Generała opuściliśmy klasztory w Potoku Żółtym i Tyśmienicy, co wywołało protesty ze strony społeczeństwa w dziennikach” (ADK, Ż 2: *Kronika klasztoru OO. Dominikanów w Żółkwi, 1652–1946*, s. 125). Szerzej zob. M. Miławicki, *Polscy dominikanie w międzywojennej prasie polskiej...*, s. 237–252.

historię i tradycję, jaka się wiąże z Wielkimi Oczami”⁷⁵. Z dziesięcioletniej perspektywy należy stwierdzić, iż działania ówczesnej ekipy rządzącej w prowincji były opatrnościowe, gdyż po 1946 roku dominikanie utraciliby nawet to, a nie mieliby żadnych placówek w innych częściach Polski. Ale warto również przytoczyć głos zwolennika tych reform, młodego wówczas o. Roberta Świętochowskiego, który w prowadzonej przez siebie kronice klasztoru lwowskiego sporo uwagi poświęcił temu zagadnieniu. W 1936 roku zapisał, że obecnie aż siedemnastu ojców zajmuje się pracą parafialną, która „nie jest celem dominikanina”, ponadto dodał, że jeszcze taka sama liczba ojców zajmuje się duszpasterstwem nieoficjalnie, co może jest z pożytkiem dla diecezji, ale ze szkodą dla zakonu, ponieważ „traci na prężności, gdyż nie może członków dostаточно wyspecjalizować w sensie ściśle naukowym”. I na koniec stwierdził: „Na wsi studiować trudno”⁷⁶.

Na koniec trzeba jednak powiedzieć, że w okresie międzywojennym dominikanie byli najbardziej zaangażowani w pracę parafialną i prowadzenie duszpasterstwa pielgrzymkowego przy swoich sanktuariach maryjnych. Szczególnie widoczne było to właśnie na terenie archidiecezji lwowskiej. Przy okazji należy zaznaczyć, że podejmowali oni również inne formy duszpasterstwa specjalnego, głównie wśród młodzieży akademickiej (Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”)⁷⁷, ale także wśród dzieci, młodzieży gimnazjalnej i osób dorosłych (choćby w ramach Akcji Katolickiej⁷⁸ lub różnych bractw dominikańskich, takich jak: bractwa różańcowe, bractwa Paska św. Tomasza z Akwinu i sodalicje bł. Imeldy, stowarzyszenia Żywego Różańca i III Zakon św. Dominika, organizacji charytatywnych i innych stowarzyszeń religijnych). Wymagają one jednak oddzielnych i szczegółowych studiów; dotyczy to przede wszystkim właśnie bractw dominikańskich. Zasygnalizowałem tutaj tylko niektóre zagadnienia i podałem bazę źródłową, którą warto wykorzystać.

⁷⁵ ADK, Pk 3: *Kronika Klasztoru WW. OO. Dominikanów w Podkamieniu...*, s. 459, 460.

⁷⁶ ADK, Lw 318: *Kronika klasztoru lwowskiego...*, s. 19.

⁷⁷ Zob. S. Kaczorowski, *Historia, działalność i tradycje Odrodzenia*, Londyn 1980; tenże, *Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”*, „Chrześcijanin w Świecie” 17, 144–145 (1985), s. 2–23; K. Turowski, „Odrodzenie”. *Historia stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Warszawa 1987; S. Gajewski, *Katolickie organizacje akademickie w II Rzeczypospolitej*, w: *Z dziejów katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. R. Bender, J. Kondziela, S. Gajewski, Lublin 1987, s. 81–331; P.P. Gach, *Formacja w Stowarzyszeniu Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” w okresie międzywojennym*, w: *Wczoraj, dziś i jutro pedagogiki uniwersyteckiej w świetle twórczości Stefana Kunowskiego*, red. K. Braun, M. Łobacz, A. Rynio, Lublin 2010, s. 175–188.

⁷⁸ Szerzej zob. M. Leszczyński, *Akcja katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin–Pelplin 1996; G. Chajko, *Arcybiskup Bolesław Twardowski...*, s. 251–263.

THE PASTORAL ACTIVITY OF THE DOMINICANS IN THE ARCHDIOCESE OF LVIV IN THE INTERWAR PERIOD

Reconnaissance of research

Summary

This article gives an outline of the Dominican parish ministry in the Roman-Catholic Archdiocese of Lviv in 1918-1939, where 9 Dominican monasteries and the same parishes were located. Three parishes were incorporated into the monastery of Lviv. Polish Province of Dominican Order had got the most of the parish in the archdiocese of Lviv. Two parishes were transferred to the diocesan clergy in the second half of the 30 of the twentieth century. An important element in the pastoral care of the parish was parish catechesis in schools and outside them. Parish work was also accompanied by a variety of special pastoral care. Here I discussed only Marian shrines that worked at the Dominican parishes through which parishes are better developed. Other forms of pastoral special (brotherhoods and religious associations and work among students and intellectuals) has been omitted here, because they require separate studies. The pastoral activity intermingled typical folk devotions, the cult of relics and saints and more complex intellectual formation, aiming to deepen their religious knowledge. In all these activities preaching was essential. The article revealed research capabilities, as well as the state mainly from sources preserved in the collections of the Archives of the Polish Province of the Dominican Order in Cracow.

Słowa kluczowe: archidiecezja lwowska, dominikanie, duszpasterstwo, parafia, pobożność, religijność, sanktuarium maryjne

Keywords: Maria's sanctuary, ministry, parish, piety, religiosity, the Archdiocese of Lviv